
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A MAGYAR IRODALMI HATÁSOK JAKOV IGNJATOVIĆ REGÉNYEIBEN

PUSZTAI ILONA

Szerbia török megszállása alatt kisebb-nagyobb hullámokban folyamatosan érkeztek szerbek Magyarországra, de az 1690-es nagy betelepülés, a Velika seoba különös jelentőséggel bírt a szerb történelemben. Nemcsak azért, mert ez a Čarnojević ipeki pátriárka vezette menekülthullám mozgatta meg a legnagyobb embertömeget, hanem, mert ezzel a szerb társadalom kulturális és politikai centruma átkerült Magyarországra, pontosabban Szentendrére. Természetesen a kisváros csak rövid ideig birtokolhatta ezt a kitüntető szerepet – a szerb Siont a XIX. századra felváltja Karlóca, mint a szerbség egyházi, és Pest-Buda, majd a XIX. század második felétől Újvidék, mint a szerbség kulturális központja. Ezért értelemszerűen a szerb irodalom is a XIX. században a Habsburg Birodalom területén bontakozik ki, és eme irodalmi vonulatnak egyik utolsó magyarországi alakja – mondhatni összegezője – Jakov Ignjatović (1824–1889), aki a szerb nyelvű társadalmi – vagy ahogy ő nevezte – a szociális regény megteremtője volt.

A szentendrei születésű író, egy jómódú polgárcsalád legkisebb gyermeke, regényeivel azon magyarországi szerb polgárság életének hű krónikása lett, amelyből maga is származott, amelyet így a legjobban ismert és szeretett. Élete utolsó harminc évében írt társadalmi regényei (*Milan Narandžić* 1860–1863, *Čudan svet* 1869, *Trpen spasen* 1874–75, *Respektus Vász*a 1875, *Örök vőlegény* 1878, *Stari i novi majstori* 1883, *Panica* 1888) abban az időben jelentek meg, mikor már a magyarországi szerb polgárság hanyatlásnak, pusztulásnak indult. A kibontakozó kapitalista társadalmat a szerb polgárság széles rétegeihez hasonlóan Ignjatović is idegenkedve szemlélte. A régi, hagyományos polgári erények és értékek züllését, megsemmisülését látva, regényeiben nosztalgikusan idézte vissza a szerb polgárság aranykorát, miközben megpróbált magya-

rázatot találni a válság okaira. Bár a bomlásnak szükségszerűen társadalmi, gazdasági okai voltak, Ignjatović – akár a kor magyar írói – mély morális indíttatással szemlélte a társadalmi átrendeződést, erkölcsi értékek összeüt-közéseként látatva a társadalmi folyamatokat. Ignjatović irodalmi előképeit a szerb irodalomtörténeti tanulmányok eddig a világ- és a szerb irodalom legkülönbözőbb tájain, legkülönbözőbb stíluskorszakaiban keresték, néha alappal, néha alaptalanul. A magyar irodalommal való érintkezési párhuzamokkal és tipológiai analógiákkal még egyetlen általam olvasott szerb irodalomtörténeti munka sem foglalkozott. Pedig nem szabad elfelejteni, hogy Ignjatović nemcsak szerbül, németül, franciául és latinul, de magyarul is tudott, olvasott, magyar iskolákba járt – Esztergomban a bencések, majd Pest-Budán a piaristák és a lutheránusok gimnáziumába – és szinte egész életét a történelmi Magyarország területén töltötte. Habár e magyarországi szerbség különösen erősen figyelt a kulturális, társadalmi, vallási és politikai elkülönülésre, ennek ellenére nem maradhatott a Habsburg Birodalom társadalmi-gazdasági szerkezetén kívül. Életvitelükben, értékeikben, életfelfogásukban ezért a XIX. századra már közelebb álltak a magyar világhoz, mint a szerbiaihoz, azzal együtt, hogy továbbra is megőrizték nemzeti sajátosságait, vallásukat, nyelvüket, kultúrájukat, szokásaikat. Ignjatović esetében ezért nem véletlen, hogy társadalmi, irodalmi, sőt talán még lélektani meghatározottságú párhuzamok is kimutathatók – gondolok itt Eötvös József és Jókai Mór mellett a reformkori életkép-irodalomra.

A magyar irodalommal való tipológiai és kisebb részben érintkezési hatások számbavételekor Durišin komparatisztikai felosztását vettem alapul (Dionýz Durišin: *Összehasonlító irodalomkutatás*. Fordította Tólas István. Budapest, 1977), de nem hagyható figyelmen kívül, hogy Ignjatović és a magyar irodalom összehasonlítása esetén egy speciális, különleges irodalmi egymásra hatás érvényesülésével kell számolni. Ignjatović mint Magyarországon született és itt alkotó szerb író nem kölcsönzött a magyar irodalomból, hanem a magyar társadalomban élve ugyanannak a tudatnak a részese volt, ugyanazok a benyomások érték, problémák foglalkoztatták, amik magyar kortársait. A nemzetiségi irodalom speciális helyzetéből adódóan így bármely komparatisztikai felosztás alkalmazása magában hordja az esetlegesség lehetőségét. Ezért céлом csak annyi, hogy a magyar párhuzamokon keresztül rámutassak az Ignjatović és a korabeli magyar irodalom közötti – az együttélésből fakadó – gondolkodás-, szemlélet- és mentalitásbeli azonosságokra.

A tipológiai hatások közül kiemelném a magyar tárcairodalommal való stilisztikai rokonságot. A Skerlić óta az Ignjatović gyengeségének tartott kapkodó, elnagyolt jellemábrázolás és a cselekményvezetés megértéséhez vezet, ha a magyar életkép-irodalom ábrázolása felől közelítjük meg a műveket.

Ezen a módon értelmezhetővé válnak Ignjatović stílusának gyengéi: a lényegtelen aprólékos leírása, míg a lényeges elnagyolt, vázlatos, a cselekmény fővonalának kibontása helyett elveszik a mellékszál részleteiben, amelytől töredezettnek, néhol kapkodónak, néhol dagályosnak tünnek a regények. Ignjatović írásaiiban szívesen alkalmazza az életkép-irodalomra jellemző szinte fotografikus hűségű, részletező ember- és helyszínábrázolást, jellemrajz helyett az emblematisz típusalkotást. Ahogy műveinek életképszerű jelenetezései a kis- és nagyvárosi kis- és középpolgárság életéből szintén az ezen irodalommal való tipológiai és tematikus párhuzamot erősítik.

Így ha az életkép-irodalom szerint komikusan ábrázolt karaktereknek tekintjük a regényhősöket, látjuk, hogy azok egy-egy mánia vagy rossz emberi tulajdonság megjelenítői, míg a többi vonásuk elhalványul. Egyáltalán nincsenek vagy csak ritkán egyénítve, s akkor sem annyira, hogy típusjellegük megcsorbuljon. De hősei nem realista típusok, sokkal inkább az életképek, jellemképek által kedvelt komikus típusok megtestesítői.

Ignjatović regényeit emellett jellemzik még az életkép-irodalom korai realizmusából átvett olyan sajátságok is, mint a cselekmény szerepének háttérbe szorítása, a reflexiók, a kitérések, az értelmezésszerű eszmefuttatások gyakori alkalmazása, azaz a történet egymást követő epizódok sorozatából bontakozik ki. Ignjatović még nem juthatott el a klasszikus realizmusra jellemző írói fogás, a heterogén nézőpontok összeolvasztásának alkalmazásáig, amely az olvasóban a kívülálló tökéletes mindentudásának illúzióját kelti, miközben a szerzővel egyenrangúvá teszi őt. Ezzel nem előlegezi meg olvasóinak azt a szilárd értékrendből fakadó bölcsességet, aminek eléréséhez a regény szereplői csak kalandjaik, tapasztalásuk végén jutnak el. Ignjatović regényeiből – a *Patnica* címűt kivéve – hiányzik a lezárásra való törekvés, a rend helyreállításának igénye, amely szorosan összefügg a korabeli szerb polgárság értékrendszerének válságával. Ignjatović – mint e réteg krónikása – az életkép-irodalom töredezett kifejezés- és szerkesztésmódjában találta meg az írói habitusához és témáihoz legmegfelelőbb elbeszélői stílust. Így ragadhatott rá a rosszul megírt jó regények írójának címkéje, amelynek nyomán két utolsó regénye irodalmi kudarcként értékelődött.

Ignjatović e polgárság, amelyből maga is származott, társadalmi kríziseinek gyökereit a morális értékek pusztulásában látta, megoldásul pedig a múltban sikeres taktikákat és stratégiákat kínálta természetesen tradicionális erkölcsi értékekkel egybefűzve. Dragiša Živković a biedermeier irodalom apolitikus irányultságával magyarázza, hogy Ignjatović, aki életében „homo-politicus”-i alkat volt, fiatalon a liberális, idősen a konzervatív oldalon, műveiből számúzi a politikumot. Helyette a konzervatív szemléletű moralizáláshoz és az ehhez legjobban illő didaktikus elbeszélésmódhoz fordul. Ignjatović a korabeli

magyar irodalomhoz hasonlóan a társadalmi feszültségeket csak a szereplők beszédszintjén, illetve az alakok sorsának didaktikus ábrázolásán vagy az írói narráció megoldásán keresztül érzékelteti. Társadalomkritika helyett az egyén morális felelősségét, jellemgyengeségeit kutatja, és ehhez legfőbb fegyvere a humor. Az életkép-irodalomra jellemző ironikus látásmód, írói távolságtartás szemszögéből nézve a regényeket, a komikumtól az ironián át a szatíráig a humor minden formája fellelhető még a legkomorabb társadalmi regényekben is. Innen, hogy a korszak magyar prózaíróihoz hasonlóan Ignjatović is az emberi hibákat osztályszemlélet nélkül ábrázolja, a megbocsátó humor jellemzi, szeretettel és megértéssel fordul írói világához, ahhoz a polgárvilághoz, amelyben maga is gyökerezett. Igaz, a magyar írók többségével ellentétben, Ignjatovićnál ez az érzés a gyermekkor és az ifjúság nosztalgijával párosul, amelyből a Kašanin megfogalmazta melankolikus-humoros látásmód fakad.

Ignjatović a szerb polgárság értékvesztett és értékzavart időszakának morális megjelenítője, hősei vagy morális lények, akik jellemgyengeségük, vagy amorális lények, akik az eszményvesztettség állapota miatt vallanak kudarcot. Alakjai gyakorta minden lélektani motiváció nélkül térnek jó útra, mint az *Örök vőlegény* Perája vagy a *Respektus Vásza* Stevoja és lánya, Emilia. Máshol írói szócsőnek használva hőseit – saját társadalombírálati eszme-futtatásait adja szájukba, mint a *Milan Narandžić* második részében és a *Ćudan svet* című művében. Mindez felveti a kérdést, mennyire mély a regényekben a lélekábrázolás. E kérdésben a szerb irodalomtörténészek véleménye meglehetősen megoszlik. Míg régebben a realiztikus társadalomábrázolást, a jellemfejlődésben a társadalmi mozgatórugók szerepét emelték ki Ignjatović érdemeként, addig az újabb elemzések a lélektani megformálás hitelességét, árnyaltságát hangsúlyozzák. Bár ez sok esetben nem több pusztán komikai elemnél, mint amikor Đoka vagy Milan alkoholos révületben egy Iván-napi koszorús házba tér be borkimérést keresve. Božidar Kovačević a *Ćudan svet* alkoholista Đokájának pszichológiai jellemzésekként tünteti fel az említett epizódot, amely a *Stari i novi majstori* című regényben is visszatér az alkoholista Milan jellemrajzában. Véleményem szerint ez az Ignjatović által gyakorta alkalmazott ironikus látásmód. Kašanin elemzéséből kiindulva Ignjatović a humor és a melankólia szűrőjén át jeleníti meg hőseit, megelégedve külsejük, viselkedésük, környezetük aprólékos leírásával – ezzel helyettesítve a társadalmi és pszichológiai motivációt. Ahogy Dragiša Živković jellemzi, a biedermeier írói hagyományait követve gyakorta lényegtelenül fedi el a lényegest, a cselekmény szempontjából hangsúlytalan epizódokat ír le részletezően, míg fontos momentumokat, fordulatokat távirati tömörséggel.

Az érintkezési párhuzamok közül érdemes megemlíteni Nagy Ignác hatását a *Milan Narandžić* első részére. Egyrészt Milan és barátainak figurája Nagy

Ignác uracsainak közeli rokonai, másrészt az első rész lazán összefűzött életkép-sorozatokból áll, amelyeket csak a hősök személye tart össze. A regény szervezőerejét adó, többször visszatérő leírás a diákok típusairól egy satirikus életképepeződ.

Eötvös József *A falu jegyzőjével* való motívumpárhuzam figyelhető meg a *Milan Narandžić* második részének Grivička epizódjában. Živojin Boškov az angol realista regény és Ignjatović kapcsolatát vizsgálva Betty Sharp és Grivička jellemének, élettörténetének egyezésében a *Milan Narandžić* és a *Hiúság vására* párhuzamát mutatta ki, míg szerintem ez a mozzanat inkább Eötvös regényét idézi. Mačković ügyvéd nevében is, szerepében is a magyar regény Macskaházy ügyvédjére, Réthyné szeretőjére és cinkosára emlékeztet.

A falu jegyzője, Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* és Vas Gereben műveinek hatása érződik a *Čudan svet* problematikájában.

A *Čudan svet* Petar Kresovićának története némely ponton a módosgazdából betyárrá züllő Viola históriájára emlékeztet, bár tetteik indíttatása, jellemük alakulása alapvetően eltér egymástól. Hasonlóan társadalmi-tipológiai párhuzamot lehet vonni a *Čudan svet* falusi bíróválasztásának és *A falu jegyzője* tisztújításának mechanizmusa között: mindkettő megvesztegetésre, üres ígéretek hangoztatására, és az ellenfél erkölcsi lejáratására épül. Nyúzó szolgabíró és Macskaházy ügyvéd titkos szövetkezése az igazság és a törvény megsértésére Ignjatovićnál is többször visszatérő elem (Lisović és Berberin ügyvédek összejátszása a *Čudan svet*, és Dragutin Mrgodić, Mudrovski és Mačković egyezkedése a *Patnica* című regényekben). A teljhatalmú szolgabíró, Nyúzó zsarnokoskodásával szintén a *Čudan svet* falusi jegyzőinek, megyei hivatalnokainak közeli rokona. „A szolgabírói hivatalnak eszerint, mint mindenki láthatja, két nagy hibája van: fölötte sok munka, s fölötte kevés fizetés, s ha egyesek, kik e hivatalt viselik, ez alkotmányos bajon nem segítenek, s egyikből – értem a munkát – jó részt el nem hagynak, míg a másiktól – értem a fizetést – többet vesznek magokra, mint minek elvállalására törvény szerint kényszerítenének, sőt ha a legügyesebbek, kik hivataluk titkaiba beavatvák, e két javítást, mellyel hibás polgári szervezetünkön segítenek, nagy bölcsességgel nem egyesítik úgy, hogy azt, mit hivataluk oly bőséggel nyújt – a munkát –, csak akkor vállalják el, ha egyszersmind abból, minek hiányában vannak, ti. a fizetésből, valamire számolhatnak, nem láthatom át, miként nevelhetné tekintetes Nyúzó Pál négy fiát a haza istápjainak, s miként léphetne fel főképp azon méltósággal, melyet hivatala megkíván . . .”

Eötvös Józsefnek a szolgabírói hivatalt bemutató ironizáló szavai szinte összecsengenek a *Čudan svet* jegyzőinek párbeszédével:

„– Látod, Miloš, mindenki szidja a jegyzőket, különösen engem és téged, de a világnak nincs igaza.

– Íme, barátom! Mindazok, akik itt szidnak minket, kevésbé ismerik a világot. Ha nem nyúznánk őket, nem tudnánk megélni. Vajon mi csak magunkat kopasszuk meg? Nem jönnek-e hozzánk különféle urak hívásra is, hívatlanul is, éjjel is, nappal is, és nem készíttetnek-e a házukba traktát? Honnan kínlódjuk ki ezt? Ha nem vendégeled meg őket, nem adsz nekik meg mindent, magadra vonod a legártalmatlanabb gyűlöletét is, de ha gáláns vagy, senki sem fog ártani neked. Mert a nagyobb urak tudnak a nép fülébe suttogni, és a nép alig várja, hogy elkergessen minket. De ha egyszer ilyen a rend, hogy a jegyző biztos helyét élvezhesse, hogy őt senki, a legnagyobb úr se, bizonyított vétek nélkül el ne mozdíthassa, egyszerűen, hogy legyen független, és hogy a családjáról gondoskodni tudjon, mert például, mihez kezdenél te most annyi gyerekkel, ha csak a rendes jövedelmedet húznád?”

Kuthy Lajos *Hazai rejtelméinek* alaphangja a *Čudan svet* című Ignjatović-regénnyel mutat rokonságot.

„E könyv folytatában alkalma lesz az olvasónak csikósainkról jobban meggyőződnie . . . Gazdag, romlatlan tárgya, eleme a civilizációnak, melyből hasznosabb, gyümölcsözőbb ivadékokat idézhet elő törvény- és jogérdek, mint a nyugoti elsatnyult vérből.”

„A világ kizárólag császárokról, királyokról, nagyurakról, urakról ír és beszél, de a falusiakról semmit. Maguk az írók is kizárólag grófokról, bárókról, urakról írnak, de falusiakról, a falusiaknak semmit.

Pedig milyen nagy, élénk világ van a falusiak mélyében! Mennyi fájdalom és szenvedés, öröm és vidámság van a falu életében.”

Sőt, némi tematikus hasonlóság is felfedezhető a két mű között. Itt is, ott is, démonian gonosz erők összeesküvése és a hősök jellemgyengesége idézi elő az anyagi romlást, az erkölcsi és fizikai megsemmisülést. Csuka Zoltán pedig Vas Gereben művészetével állítja párhuzamba az ignjatović falusi környezet ábrázolását: „Vannak, akik Ignjatović magyar kortársával, Vas Gerebennel (eredeti nevén Radákovics Józseffel) állítják párhuzamba, s valóban: lelkialkatukban, felfogásukban, a korabeli szerb és magyar paraszt ábrázolásában, sőt egyéni életükben is nem egy hasonlóságot találunk. Az ugyancsak délszláv származású Radákovicsot gyermekkorában diákcsinyei miatt csapják ki az iskolából, másnak az okmányaival iratkozik be Győrben jogásznak, ahol a győri aranyifjúság vezére lesz, csaknem Ignjatovićtal egy időben teszi le az ügyvédi vizsgát, és ugyanúgy viszolyog a prókátoroktól és csalafintaságaiktól, akárcsak szerb író társa. Ignjatović társadalomszemlélete felszínesebb, szerkesztése lazább és pongyolább . . . viszont szélesebb skálán mutatja be kora kismembereit.”

Vas Gereben paraszti tárgyú elbeszéléseiben és regényeiben is gyakori bizonyalomforrás a sorozás, a falusi bíróválasztás, az árvereztetés és a kényszer-

házasság (*A nemzet napszámossai, A ki másnak vermet ás, maga esik bele, Az éjjeli vendég*). De nála a társadalmi megbékélés jegyében az urak és parasztok világa harmonikusan illeszkedik egymáshoz. Köntös Mihály bíró saját fiát és a falu legmódosabb, legderekbabb legényeit soroztatja be cselled katonának, amivel kivívja Kállay főispán tiszteletét is. Sőt, a meghatott főispán hitet tesz Köntös uram előtt, hogy „élete legelső és legutolsó célja lesz, hogy a földművelő népről levegye az igát”. A kapzsi Sánta bíró mesterkedéseinek saját fia lesz az áldozata. A semmirekellő, tolvaj természetű fiú elloppja a barátjának szóló levelet, így őt sorozzák be a megyeházán katonának. *Az éjjeli vendégben* az árverést végző ügyvéd menti meg a Tamási család házáat, és leckézteti meg az ármánykodó, mások nyomorúságát kihasználó, pénzéhes bírót, Keresztes Andrást. Végül Sava Derentovljev falusi bíró helyzetképe a parasztság sanyarú állapotáról *A régi jó idők* című Vas Gereben-regény öreg jószágigazgatójának szavaival cseng egybe:

„Most aztán igazán bajos dolog parasztnak lenni. Nagy a porció, mindenfelől urak nyomása nehezedik ránk, ha valahol panaszt tesz az ember, nem adnak neki igazat, így van ez a világon, sehová sem tartozol – mindenütt utolsónak tartanak –, ha még szüretet se volna, hogy leihasd magad, s elűzzed kissé a gondod, nem tudnád, mitévő is legyél.”

„Ó, . . . megbocsát méltóságod, ha azon hitben vagyok, hogy ha e faj végképp meg nem szégyeníti is magát a harcban, de rossz jövődőlő legyek, ha mondom, hogy e csatázások kínosan fogják velünk éreztetni, hogy a besorozott katona is tudja, hogy itthon alig hagyott egyebet, mint a porciós könyvet, papot, tanítót, baktert, kanászt, földesurat, s minden olyant, a ki pénzt kér, szerencséjét nem keresheti a paraszt, mert telkéhez van kötve, s ismét nem szabadulhat máshova, mint a templomba, – s urambocsá – én még jobban megdöbbenek, ha a kocsmá helyett a templomba menni látom, mert a kocsmában leissza a bút, de a templomban néha úgy elmondja az istennek a sok bajt, hogy némelykor hangos szóra fakad, pedig ha nem feledi, rosszabb leszén egykor a franczia armadiánál.” Kovács Pál mindent hideg vízzel gyógyító orvosa, vagy Frankenburg Mártási doktora a Molière-től eredeztethető, a korban divatos orvoskarikatúrák a *Trpen spasen* Đokájának és Makszájának korlátozott merevségét juttatja eszünkbe, akik minden bajt érvágással, purgálással kúráltak ki.

A *Respektus Vásza* című műben, Ignjatović egyetlen romantikusnak tekinthető regényében, a Jókai által kedvelt szerkesztéstechnikát alkalmazza. Ahogy a Kárpáthy Zoltánnál is a jelen keretbe foglalja a múltbeli eseményeket, a történet mesélésekor visszafelé haladva az időben. Vásza életútja pedig *A köszívű ember fia* Baradlay Richárdjának sorsával mutat motívumpárhuzamot.

Frankenburg Adolf kedvelt témája: a szerelemben való lázas eszménykérés, majd rideg valóságra ébredés, a tévedés keserű érzése – Ignjatović művei-

nek is szívesen alkalmazott motívuma (*Branko szerelmei és házasságai* – Milan Narandžić, *Šamika kalandjai – Örök vőlegény*).

Ignjatović idealista alakjai a szerelmi házasság eszményét képviselik. Akár csak Atanacković *Dva idola* című művében, náluk is összekapcsolódik az emberiség és a szerelem eszméje. Bár mindannyiuk esetében a szép eszmények a világ, a középszerű környezet támasztotta akadályok és a hősök jellemgyengeségei miatt megtörik. Míg Branko az első részben túlzott hezitálása miatt veszíti el sorban szerelmeit: Idát, Mariskát, Laurát, Líviát, Hermiát, addig a második részben elhamarkodott döntésének áldozata lesz. Igaz, Ignjatović e történetbe saját házasságának kudarcát is beledolgozta. Brankóhoz hasonlóan ő is az eszményien tiszta, erkölcsös, erényes, szerény, ártatlan falusi lányt kereste és vélte megtalálni a pirosi jegyző tizenhét éves fogadott lányában, Fehér Annában. Azt a lányt, akiről így írt 1860-ban a *Srbin i njegova poezija* (A szerb ember és poézise) című esszéjében: „Milyen az ideális szerb nő, akit a szerb férfi szeret? Mindenekelőtt jó, szerény, becsületes, szelíd, alázatos, jámbor, szemérmes. A szerb nőt gyermekkorától szigorúan nevelik, családjában őrzik, mint a szemük fényét. Az ilyen nevelés mellett a szerb lány legfontosabb vonása a szemérmesség . . . A szerb férfi keres magának tiszta szívű lányt szerelmesül, nagyra értékeli a szép és jó feleséget. Ezért, mikor nősül, nem néz a pénzre, csak a lány tisztességére.” Ignjatović regényeiben számos sikertelen szerelmi házasság van. Branko kétszer is csalódik a házasságban. Šamika egész életében meg szeretne nősülni, de ez mindig csak terv marad. A zátonyra futott családi élet jelenlétét a művekben Dvorniković Ignjatović sikertelen magánéletével magyarázza. Így nemcsak Branko, de Šamika sorsában is saját szerencsétlen házas- és családi életét vetítette ki az író.

A magyar irodalmi anekdota vélhetően Jókaitól eredeztethető hatását érzékelhetni az *Örök vőlegény* első részében, a három szerb kereskedő krakkói utazásában. Míg a regény második része és a két utolsó regény – a *Stari i novi majstori* és a *Patnica* – a korabeli magyar irodalomból Fáy András, Gyulai Pál és Arany László műveivel mutat társadalmi-tipológiai rokonságot, amely egyben az általuk képviselt determinisztikus szemlélet azonosságát is jelenti.

Bár e tanulmány céljai között nem szerepelt Ignjatović irodalomtörténeti helyének kijelölése, mégis fontos kitérni rá. A szerb irodalom Ignjatović után más gyökerekből táplálkozott, más mintákat követett, más irányba fejlődött, ennek ellenére Ignjatović regényei mind kultúrtörténeti és szociológiai, mind irodalomtörténeti és esztétikai szempontból egy jelentékeny életmű fontos részei. Érdemesek az újrafelfedezésre és a megismerésre, mert bennük nemcsak egy korszak, de a kor magyarországi szerb polgárságának értékrendje, életéről vallott felfogása, ízlése, kulturális és életminta-követése is megjelenítődik.